

РЕЦЕНЗИЯ

на трудовете на Алексей Кирилов Кальонски във връзка с участието му в конкурс за „доцент“

Д-р Алексей Кальонски е дългогодишен преподавател в ИФ на Софийския университет с широк профил на преподаване и научна дейност. Дисциплините му варират от Русия и Османската империя, до номадските и трансхуманните общности в степите на Източна и в Югоизточна Европа, засягат модерните теми за „образа на другия“, различните форми на самосъзнание, преподаването на история, съвременни проблеми на малцинствата и етническите групи и др. Към това трябва да се прибави още участието му в редица проекти с българско и международно участие, макар аз лично да съм скептичен към техния принос за фундаменталната наука, писане на рецензии, участие в снимането на филми и различни други прояви. Изследователската, преподавателската, популяризаторската и другата активност на кандидата са със забележителен обхват и са свързани с изразходването на много интелектуална и физическа енергия. Оценявам много високо тази разнопосочна дейност, на която аз лично не съм способен, както и резултатите от нея. Тя рисува профила на един съвременен, интегриран в българската и световната научна общност учен с широки познания и дейност. Същевременно отбелязвам, че това разсейване на енергия е довело до известно забавяне на израстването на д-р Кальонски в научната йерархия. Участието му в настоящия конкурс, надявам се, ще сложи институционен край на относителната му академична несигурност и ще му позволи с още по-голяма стръв да се отдаде на разнопосочните си занимания.

В настоящия конкурс д-р Алексей Кальонски се явява с една монография, една колективна монография, един сборник с основните му статии и, разбира се, с многобройни публикации, посветени на разнообразни проблеми.

Темата за юриците, естествено, може да се смята за нещо, което занимава д-р Кальонски от началото на академичната му кариера до днес и мисля, ще го занимава и в бъдеще. На този проблем е била посветена докторската му

дисертация, по нея има публикувана монография. Това, което е особено важно е, че тази монография е спечелила конкурс за издаване на английски език (Gipson Award) и ще бъде публикувана под заглавието *Nomads, Farmers and Soldiers: Yuruks in the Ottoman Balkans*. На неофициално ниво неговите изводи му причиниха доста неприятности, още повече, че работата върху темата съвпадна с разгара на „възродителния процес“. Те очевидно не се харесаха на онези, които искаха да видят в юруците една аморфна маса, отговорна за проникването на исляма на Балканите. Не им харесаха изводите за интеграция и сътрудничество между тези пришълци от Мала Азия и другите подвижни скотовъди, традиционно смятани за потомци на старо балканско население и още неща, за които можем само да гадаем. Какво да се прави: всеки, тръгнал срещу течението, понася определени загуби!

А иначе монографията за юруците, многократно доработвана и допълвана във връзка със защита, издаване на монография и превод на английски език, е от онзи тип изследвания, които не стават „бестселъри“, а дълго време са обект на осмисляни и усвояване от представителите на българската историография. В рамките на традиционното представяне на това проучване то се състои от пет глави, които проследяват в хронологично–проблемен аспект появата на юруците на Балканите и тяхното усядане в традиционно удобни за подвижно скотовъдство райони, обособяването им в отделни общности от номадски или полуномадски тюркоезичен тип, усядането им, основните маркери на тяхната идентичност, интегрирането им в османската обществена и военна система. Прави впечатление, че д-р Калъонски умее да обяснява противоречията в изворите, а не да ги нагажда към една привидно логична схема. Това, което на мен особено ми хареса е изводът, че по отношение на юруците, както впрочем и в други сфери, Османската империя не изпъква като традиционно представяната стройна и добре организирана структура, за каквато тя обикновено се представя. Идеализираната представа за нея ни харесва повече. Това обяснява защо сме попаднали под нейна власт и толкова дълго сме останали под нея: друг е въпросът, дали това отговаря на истината или не.

По-нататък изследването продължава с юрушката колонизация и с географския ѝ обхват, както и с развитието на юрушкаота общност чак до

началото на 20 в., когато бурните промени на Балканите слагат край на подвижността на скотовъдството като феномен. Внимание е отделено на военната организация на общността в рамките на османската военна организация, която впрочем също така е твърде разнообразна и не се изчерпва с втръснатите ни спахии и еничари. Очертани са формирането и организацията на юрушките корпуси. Изследването продължава с късния период в развитието на групите, настъпил от края на „класическия период“ до краха на империята. Особено внимание е отделено на усядането и акултурацията на юруците, заемането на пасищата им от други сходни като стопанска дейност и структура групи като каракачани и армъни. Изследването завършва с един частен случай в развитието на юруците в Югозападна България.

В цялата структура на изследването липсва общо заключение, за нещастие на онези, които съдят за труда от беглото прочитане на подобен текст. Изводите са интегрирани в самите глави, което аз горещо одобрявам, тъй като всяка отделна тема заслужава изводи сама за себе си. Така се създава една адекватна на историческата действителност „сложна панорама“, богата на детайли и парадокси, чието възприемане само по себе си създава усещане за близост до историческия процес, а не за някакво негово виртуално преструктуриране в зависимост от конюнктурните настроения.

Следващата предлагана монография е посветена на различните аспекти на т.нар. „възродителен процес“ и е написана съвместно с Михаил Груев. В справката се твърди, че двамата автори имат взаимна намеса в частите, които те са писали, което означава, че кандидатът за доцент е имал свое участие и в първата част на монографията. Бих отправил бележката, че от съдържанието на книгата не личи, освен по стила на изложение, какво точно е писал д-р Калъонски. Първата част на монографията, чийто основен автор е доц. Груев, се занимава с отношението на комунистическата власт към етническите турци и българите-мохамедани, която, както е известно, е крайно противоречиво и непоследователно: това всъщност е „ахилесовата пета“ на българския комунизъм/социализъм. По същество смяната на имената започва с българите мохамедани, след което се прехвърля върху смесените бракове, за да достигне до ядрото на турското малцинство. Д-р Калъонски, доколкото разбирам, е основен автор на частите, в които се обсъжда

влиятието на процеса по смяна на имената върху състоянието на двете основни мюсюлмански общности. Той е използвал богата документация, както и резултатите от лични теренни проучвания, преглед на регионалните архиви, журналистически публикации, които не винаги се отличават с високо качество.

Основният смисъл на втората част с главен автор д-р Калъонски е възродителният процес към турската общност от средата на 70-те год. на 20 в. до падането на режима на Тодор Живков. Прави се хронологическо отстъпление, за да се хване генезиса на сложните отношения между власт и турско малцинство, и се разсъждава, доста сполучливо, върху преливането между комунизъм и национализъм. Проследява се т.нар. „пълзящ“ възродителен процес, за да се стигне до масовата акция по смяна на имената през 1984–85 г. Дано обаче не се остане с впечатлението, че всичко е много добре осмислено: партийната номенклатура се изхранваше със спазване и съкращаване на срокове, което е формалната, но далеч не единствената причина всичко да завърши с катастрофа. Положителното в подхода на д-р Калъонски е, че въз основата на теренни проучване е успял да вникне в драматизма на сбитията, в личностите колебания на участниците и отново, в присъщия му стил, да създаде една сложна и правдива картина. Книгата завършва с майските събития на 1989 г. и краха на възродителния процес, който всъщност бе и формалната „лебедова песен“ на социалистическия режим.

По възродителния процес ще се работи още: това е безспорно. Необходимо е се да се стигне до една балансирана представа, в която не преобладава черния и белия цвят. Мисля, че монографията със същественото участие на кандидата за доцент, е стъпка именно в тази посока. Малко внимание обаче е отделено на онази, макар и малка група хора, предимно българи–мохамедани или помаци, както предпочитат да ги наричат авторите, които, признавайки насилието, запазиха и след 1989 г. българските си имена, и се чувстват българи с мюсюлманско вероизповедание. Може би място трябва да се отдели да мюсюлмански общности, като казълбашите например. Въобще, но това не е забележка конкретно към г-н Алексей Калъонски, едностранния подход към възродителния процес може да се смята за отминал. Бъдещето, според мен, е в проникването на микро ниво в съдбата на отделните общности, семейства и личности, за да се очартае драмата,

през която преминаха не само българските мюсюлмани, но и цялото българско общество във времето, когато имаше чл. 1 ал. 2 от Конституцията на НРБ.

От множеството разнородни като сюжет публикации на д-р Калъонски за емблематични могат да се смятат онези, които сам той е подбрал, адаптирал и публикувал в сборника **Communities, Identities and Migrations in Southeastern Europe**. Тези публикации очертават един нов проблемен кръг, който занимава автора през последните десетилетия и който може да се смята за нов етап в неговото академично развитие след защитата на докторска дисертация. Този нов пролемен кръг се състои от следните смислови ядра:

На първо място това е проблемът за генезиса, съвременното състояние, държавната политика и пр. спрямо българомохамеданите в България, които авторът предпочита да нарича с названието, с което те се появяват в изворите спорадично през 18 и по-масово през 19 в.: помаци. Статията е озаглавена „Дилемата на помаците“, което предполага акцент върху тяхното съвременно състояние и самоидентификация. Високо оценявам твърдението на автора, че нашумялата напоследък теза за отделна „помашка идентичност“ е дело на непрофесионалисти и е до голяма степен абсурдна. Като такива трябва да се определят и различните „теории“ за произхода им, които са недоказуеми. Като отчита регионалните специфики, д-р Калъонски достига до извода, че тази общност сега е разделена между туркизацията и българските си корени. Аз лично (не можах да разбера как е за автора) не мога да отрека ролята на държавните институции да подкрепят тяхното трайно присъединяване към българската общност, която от своя страна трябва да се откаже от възрожденския стереотип за връзка между национална принадлежност и религия.

Масшабен характер има проучването за миграциите в българския случай и техния културно-исторически смисъл в периода 1830–1915 г. Съдейки от интересите на кандидата и от следващата публикация в сборника, това проучване има и ще има своето продължение, тъй като феноменът придължава да е елемент от българското развитие и в следващите десетилетия до ден днешен. Проучването има освен фактологична и статистическа, още и културно-антропологическа стойност, тъй като разместванията на етнически групи раждат нови митове, вътрешни граници, дори собствени исторически „школи“. Изводът е, че

продължаващите миграции рано или късно ще доведат до превръщането на българската нация от „историческа“ в „гражданска“. Следващата статия е смислово продължени на тази и обсъжда проблема за миграциите и проблема за интеграцията на бежанците в междувоенния период. Както подобава на автора, статията има фактологичен и концептуален слой, който завършва с не дотам оптимистичната за съвременния историк констатация, че спомените на потомците на бежанците започват да избледняват и тяхното съхраняване е въпрос на дълг за изследователите, които се занимават с тази проблематика.

За да не удължавам излишно рецензията с преглед на следващите статии, ще се задоволя само да спомена тяхната проблематика. Едната е посветена на случая с каракачаните, теориите за произхода им и съвременното им състояние и самосъзнание. Другата се занимава с един прелюбопитен казус: връзката и разминаването между официална и местна история, с които очевидно д-р Калънски се е сблъскал лице в лице по време на своите пътувания и теренни проучвания.

В заключение на рецензията ще изкажа още по-категорично мнението си, че д-р Карънски се е очертал като учен с фундаментална подготовка, с академична визия за проучваните феномени и като учен с разностранни научни интереси. Въпреки че преподава официално История на Русия, неговият траен интерес остава в ареала на Балканите и в Югоизточна Европа. Като забележка и то не по отношение на публикациите, а по отношение на неговите експозета в документите по конкурса ще изтъкна, че не е нужно той да се увлича по начина на изразяване, налаган от хора около Отворено общество и CAS: т.е. да се откаже по възможност от чуждиците, от езиковите парадокси и от откъснати от контекста двусловия на известни автори. Те не придават колорит на речта, а по-скоро представляват загадка за читателя, каквото и да е неговото ниво на възприятие.

Като имам предвид внушителната, задълбочената и разнообразната научна продукция, успешната преподавателска дейност на д-р Калънски и обстоятелството, че той несъмнено е переспективен представител на академичната общност в ИФ на Софийския университет, убедено смятам, че той заслужава (всъщност отдавна е заслужил) да му бъде присъдена академичната длъжност „доцент“.

София, 27.07.2014 г.

Рецензент:

Проф. дин Христо Матанов